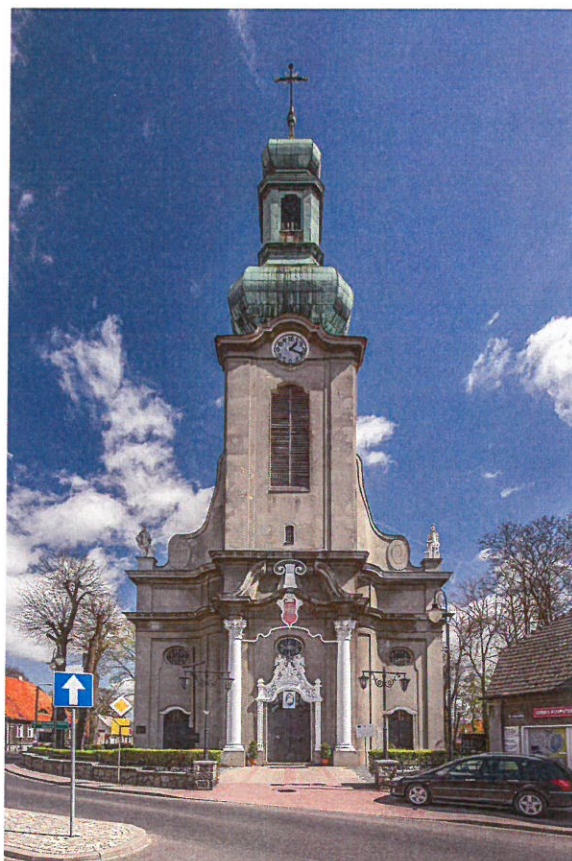

Autorska Pracownia Witraży Obiekt
Marcin Czeski
Wagowo 28
62-010 Pobiedziska

PROJEKT KONSERWATORSKI DLA ZESPOŁU WITRAŻY Z KOŚCIOŁA PW. TRÓJCY ŚWIĘTEJ W MIKSTACIE

Autor projektu: dr hab. Marcin Czeski

Wykonawca prac konserwatorsko-restauratorskich: dr hab. Marcin Czeski

Wagowo, 9.02.2024

*Autorska Pracownia Witraży
Obiekt*

Marcin Czeski

Wagowo 28, 62-010 Pobiedziska
tel. 502 624 133

NIP 782-194-05-29 REGON 639669760

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
w Poznaniu

mgr inż. Tomasz Jędraszek
Kierownik Delegatury w Kaliszu

oznak do pozwolenia postawienia pisma

Ka.WR.5144.4540.4.2023

data 20.03.2024

Spis treści

1. Zagadnienia historyczne.....	3
2. Opis formalno-stylistyczny	3
3. Zestawienie materiałów pierwotnych i wtórnych	5
4. Analiza techniki wykonania i sposobu montażu.....	5
5. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń	6
6. Cel oraz założenia konserwacji i restauracji – projekt konserwatorski	7
7. Program prac.....	8
8. Dokumentacja rysunkowa i fotograficzna – załącznik.....	10

1. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

Kościół pw. św. w Mikstacie to budowla w stylu neobarokowym, murowana z cegły, orientowana. Mimo, że historia parafii oraz całego miasta Mikstat sięga co najmniej XIV wieku, obecny kościół postawiony został w 1914 roku, po rozbiórce dawnego, drewnianego budynku. Świątynia projektu Mariana Andrzejewskiego założona została na prostokątnym planie, w układzie trójnawowym. Od wschodu do korpusu nawowego przylega prezbiterium w formie półkolistej absydy, od zachodu natomiast znajduje się wysoka wieża z kruchtą w przyziemiu. Wieża zwieńczona jest blaszanym hełmem o barokowej formie, z latarnią i krzyżem u szczytu. Wnętrze kościoła podzielone jest za pomocą rzędów arkadowych oddzielających nawę główną od bocznych. Bogate wyposażenie w stylu neobarokowym – m.in. neobarokowy ołtarz czy ambona, dopełnione jest sztukateriami oraz polichromiami. Na wyposażeniu kościoła znajduje się również XVII w. dzwon będący pozostałością po drewnianej świątyni.

Wnętrze budowli doświetlają liczne otwory okienne o zróżnicowanych formach oraz wymiarach. Przeszklenia wypełniające okna również utrzymane są w stylu neobarokowym – przeszklenia techniczno-architektoniczne o prostokątnych podziałach znajdujące się w większości okien to oryginalne witraże z 1914 roku o funkcji dekoracyjnej oraz typowo użytkowej, mające na celu wpuszczenie do wnętrza kościoła jak największej ilości światła. Proste przeszklenia o rozbudowanej warstwie malarskiej dopełnione zostały o figuratywne półpostaciowe przedstawienie w typie *Gorejącego Serca Pana Jezusa*. Witraże pochodzą z okresu budowy kościoła (1914 r.), brakuje jednak inskrypcji bądź sygnatur, które wskazywałyby ich wykonawców. Różnorodna stylistyka oraz zastosowane materiały mogą sugerować, że witraż z figurą Chrystusa może pochodzić z innej pracowni witrażowniczej.

2. OPIS FORMALNO-STYLISTYCZNY

Witraże znajdujące się w oknach naw oraz prezbiterium (z wyjątkiem okna na osi głównej) to przeszklenia techniczno-architektoniczne z dekoracyjnymi motywami malowanymi emaliami witrażowymi. Ze względu na technikę wykonania, można uznać, że tego typu przeszklenia znajdują się na granicy grupy określanej mianem witraża malowanego emaliami oraz przeszklenia techniczno-architektonicznego. Biorąc jednak pod uwagę kompozycję oraz

funkcję opisywanych witraży, uznano, że najbardziej odpowiednią kategorią będzie właśnie przeszklenie techniczno-architektoniczne. Określenie to podkreśla rolę przeszklenia, jego funkcję użytkową, doświetlającą, która jest wyraźnie podkreślona poprzez sposób zagospodarowania przestrzeni okna – zakomponowanie elementów dekoracyjnych, malowanych emaliami w taki sposób, by czyste szkła umieszczone w centrum pól witrażowych wpuszczały jak najwięcej światła do wnętrza świątyni. Okna dolnej kondygnacji o łagodnych łukach wklęsło-wypukłych występują w parze z poziomo orientowanymi, owalnymi oknami umieszczonymi na wspólnej osi symetrii w II kondygnacji, o większej średnicy analogicznej do szerokości okien poniżej. Okna podzielone są na prostokątne kwatery za pomocą metalowych kątowników – szprosów (7 poziomów, 5 pionów w przypadku okien pionowych oraz 2 poziomy, 7 pionów w przypadku owalnych okien II kondygnacji), które wypełniają prostokątne, delikatnie zabarwione szkła o przejrzystej strukturze – tzw. szkła antyczne, łączone ze sobą za pomocą szerokich szprosów ołowianych lutowanych na stykach, w układzie po 4 prostokąty na kwaterę. Gładkie szkła stanowią tło dla delikatnego motywu girlandy malowanego za pomocą konturu oraz lazury srebrowej i barwnych emalii witrażowych. Motyw znajdujący się w oknach owalnych składa się z elementów wici roślinnych stanowiących rodzaj złotej ramy, nad którymi umiejscowiona jest uskrzydłona głowa anioła wsparta na obłoku. Kompozycja jest symetryczna a po jej obu stronach zwisają dekoracyjne girlandy. Na symetryczny układ składają się złote wici akantu stanowiące ramę dla zwisającej poniżej girlandy – festonu złożonego z kwiatów i liści w kolorach różowo-błękitno-zielonych.

Witraż z przedstawieniem Chrystusa, umieszczony jest w centralnym oknie prezbiterium, zakończonym łukiem pełnym z uskokiem. Kompozycja podzielona jest na dwie kwatery. Półpostaciowe ujęcie okolone jest bogatą formą ramy złożonej ze złotych wici akantu – nawiązującej do motywu z pozostałych witraży. Obraz z akantu tworzy rodzaj medalionu zamykającego portret Chrystusa otoczony listwą z motywem perełkowym w dekoracyjnej, owalnej formie z przeplatającą się zielenią w tle oraz biegnącą dokoła banderolą z inskrypcją *SŁODKIE SERCE JEZUSA* (powyżej postaci) *BĄDŹ MOJĄ OBRONĄ* (poniżej postaci). Chrystus przedstawiony centralnie, w błękitnym płaszczu z kapturem na ramionach odsuwa dłońmi brązową szatę ukazując Gorejące Serce. Jego głowę okala jasny nimb wyróżniający się na ciemnym tle.

Projekt konserwatorski dotyczy łącznie 28 opisanych powyżej okien witrażowych. Nie są to wszystkie przeszklenia występujące w bryle kościoła. Między innymi, poza nimi, w dolnej

kondygnacji, w ścianie zachodniej kościoła, znajdują się bezbarwne przeszklenia neobarokowe (przeszklenia techniczno-architektoniczne o prostokątnych podziałach ołowianych), w tym nadświetle umieszczone nad portalem. W wyższych kondygnacjach również znajdują się przeszklenia, nie ujęte w niniejszym opracowaniu.

3. ZESTAWIENIE MATERIAŁÓW PIERWOTNYCH I WTÓRNYCH

Materiały pierwotne:

- szkła antyczne o zróżnicowanych barwach, barwione w masie oraz warstwowe
- lazura srebrowa
- emalie witrażownicze (czarna/brązowa, cielistą, błękitną, różową, zieloną)
- szprosły ołowiane
- cyna lutownicza
- kit szklarski (do weryfikacji)
- elementy stalowych konstrukcji ram

Materiały wtórne – do weryfikacji w pracowni

- szkła katedralne bądź imitujące katedralne w oknie nad portalem

4. ANALIZA TECHNIKI WYKONANIA I SPOSOBU MONTAŻU

Wszystkie witraże wykonane zostały tradycyjną metodą witrażowniczą, w której fragmenty odpowiednio dociętych szkieł łączone są za pomocą ołowianych szprosów w formie dwuteowników. Witraże oryginalnie zalutowano cyną na stykach listew ołowianych. W przypadku dekoracyjnych przeszkleń techniczno-architektonicznych, kompozycja opiera się na prostokątnych sekcjach będących fragmentami witraży, gdzie elementy zdobnicze malowane były za pomocą emalii witrażowych oraz lazury srebrowej, traktując podzielone w prostokąty szkło jako rodzaj podobrazia. Witraż z przedstawieniem Chrystusa to witraż właściwy, w którym linie ołowiu budują kompozycję, stanowiąc kontur oraz podkreślając rysunek. Część szkieł malowanych jest niskotopliwymi emaliami witrażowniczymi, niekiedy warstwowo, kilkakrotnie, w celu uzyskania odpowiedniego nasycenia barwy oraz światłocienia. Dodatkowo, odcienie żółci uzyskano częściowo za pomocą lazury srebrowej. Ponadto witraże najprawdopodobniej zostały uszczelnione kitem szklarskim. Każdy z witraży

zamontowany jest w metalowej ramie, dzielącej witraże na kwatery, umieszczonej w glifie okna. Kwatery umieszczone zostały w ramie od wewnątrz, zamocowane za pomocą kitu.

5. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Stan zachowania witraży wskazuje na konieczność podjęcia działań konserwatorsko-restauratorskich. Większość objawów destrukcji jest wynikiem narażenia witraży na bezpośrednie działanie czynników atmosferycznych operujących na zewnątrz budynku, będącego efektem braku przeszkleń zabezpieczających. Pola witrażowe są mocno zabrudzone, zwłaszcza w miejscach styku z metalowymi elementami ram, które były wielokrotnie przemalowywane. Zwietrzały kit nie zapewnia dostatecznego usztywnienia i uszczelnienia kwater. Kwatery witrażowe wykazują miejscowo oznaki osłabienia strukturalnego w postaci wypaczeń siatki witrażowej, co może być spowodowane brakiem odpowiednich wiatrownic, ubytkami bądź brakiem kitu, uszkodzeniem mechanicznym a także zużyciem materiału (postępująca korozja szprosów ołowianych), co wymaga weryfikacji w pracowni, po demontażu kwater. Miejscowo występują spękania lutów cynowych oraz przerwana struktura ołowiu, co wskazuje na silne działanie niesprzyjających warunków atmosferycznych, w tym działalność wiatru oraz amplitudy temperatury, powodujące rozciąganie się szprosów ołowianych w wyniku powtarzających się cykli nagrzewania i wychładzania ich powierzchni. Zniekształcenia siatki ołowianej mogą grozić wysunięciem się szkielek spod płetewek ołowiu oraz stopniowymi uszkodzeniami struktury szkielek w postaci spękań czy odprysków powierzchni. Widoczne są nieliczne spękania szkielek oraz miejscowo występująca iryzacja, obserwowana od rewersu szkielek witrażowych, będąca wynikiem działalności wody. Stan zachowania emalii witrażowniczych wymaga dokładnej analizy po demontażu kwater i przewiezieniu ich do pracowni, ponieważ ze względu na posadowienie kwater utrudniające ich dokładną obserwację *in situ* nie można ocenić stopnia korozji warstw malarskich. Daje się jednak zauważyć, że z powodu postępującej korozji powierzchniowej szkła stopniowo straciły swoją przejrzystość, oraz uległy silnym zabrudzeniom spowodowanym reakcją szkła, wody i produktów korozji ram metalowych. Poszczególne szprosy metalowe wykazują silne objawy korozji w postaci rdzawych nawarstwień w miejscach, w których widoczny jest surowy metal. Punktowo zaobserwowano również ubytki strukturalne, rozpulchnienie elementów ram,

które zagraża nie tylko osadzonym w nich witrażom ale również może z czasem prowadzić do rozpadu samych ram.

6. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI – PROJEKT KONSERWATORSKI

Podstawowym zadaniem, jakie powinna spełniać konserwacja witraża jest zabezpieczenie zabytkowej materii przed dalszą korozją, stabilizacja jego struktury oraz przywrócenie wartości estetycznej. W pierwszej kolejności, zgodnie z wytycznymi *Corpus Vitrearum* należy stworzyć warunki umożliwiające zastosowanie przeszklenia zabezpieczającego. Biorąc pod uwagę stan obecny należy przede wszystkim zmienić sposób montażu witraży po konserwacji, który musi uwzględnić zaistnienie ramy z przeszkleniem zabezpieczającym. Ze względu na historyczny już charakter zabytkowych, oryginalnych ram, dostosowanych formą do witraży, kompleksowej konserwacji i restauracji należy poddać nie tylko przeszklenia, ale również metalowe ramy, które stanowią integralną część zabytku. W związku z tym, witraże należy usunąć z przestrzeni ram, aby poszczególne kwatery oraz elementy metalowe poddać niezbędnym działaniom konserwatorsko-restauratorskim. W miejscu oryginalnego posadowienia ram i witraży zastosować należy nowe ramy stalowe tych samych rozmiarów, powielające w sposób uproszczony podziały oryginalnych metalowych ram. W nich zamontowane zostaną przeszklenia zabezpieczające wykonane z bezbarwnego specjalistycznego szkła konserwatorskiego np. Goetheglas lub Restover. Oryginalna rama z witrażami zamontowana zostanie w odległości 3-5 cm od przeszklenia w glifie okna od wnętrza kościoła. Wokół ramy zachowana zostanie szczelina umożliwiająca swobodny ruch powietrza w przestrzeni pomiędzy witrażem a przeszkleniem. Istotną częścią prac będzie zastosowanie odpowiednio dostosowanej obróbki blacharskiej (rynienki, odpływy), która umożliwi bezpieczne odprowadzenie nadmiaru wilgoci kumulującej się przy oknach.

Witraże poddane zostaną zabiegom restauratorskim, z uwzględnieniem rekonstrukcji elementów szprosów ołowianych w miejscach, gdzie będzie to konieczne. Szkła oraz ołowiane listwy zostaną delikatnie oczyszczone. Ponadto warstwy malarskie w miejscach mocno uszkodzonych zostaną uzupełnione metodą punktowania na zimno a spękane szkła sklejone za pomocą żywicy epoksydowej bądź zastąpione nowymi, odpowiednio dobranymi pod względem faktury oraz barwy, w miejscach, w których klejenie okaże się niemożliwe. Szprosy ołowiane, jeśli ich stan zachowania pozwoli na ich dalsze funkcjonowanie, zostaną

uzupełnione i wzmocnione poprzez wprowadzenie wiązarów, które, w połączeniu z zabiegiem kitowania kwater, znacząco ustabilizują i usztywnią strukturę witraży, nie zaburzając przy tym ich kompozycji. Ramy metalowe zostaną oczyszczone oraz wzmocnione – w przypadku konieczności wymiany części ram, nowe elementy zostaną odpowiednio dopasowane do oryginalnych. Całość zostanie odpowiednio zabezpieczona przed korozją.

Odpowiednio przeprowadzone zabiegi pozwolą na przywrócenie obiektom walorów estetycznych oraz ich zabezpieczenie przed procesami niszczącymi, z uwzględnieniem wymagań termoizolacyjnych budynku oraz funkcjonalności okien.

7. PROGRAM PRAC

1. Zabezpieczenie powierzchni szkła przed demontażem
2. Demontaż kwater witrażowych z okien kościoła
3. Dokumentacja fotograficzna, pomiarowa i rysunkowa
4. Analiza stanu zachowania
5. Usunięcie kwater witrażowych z przestrzeni ram
6. Demontaż ram
7. Oczyszczenie ram, rekonstrukcja ubytków
8. Zabezpieczenie ram przed korozją, przygotowanie do osadzenia witraży
9. Wykonanie nowych ram dla przeszklenia zabezpieczającego
10. Osadzenie nowych ram w miejscu oryginału
11. Oczyszczenie szkła oraz ołowiu poprzedzone próbami
12. Naprostowanie wypaczonych siatek ołowianych
13. Klejenie spękanych szkła bądź ich wymiana, gdzie będzie to konieczne
14. Uzupełnienie ubytków warstw malarskich metodą na zimno
15. Uzupełnienie brakujących szprosów ołowianych oraz flekowanie oryginalnego ołowiu, ewentualna wymiana listew ołowianych w razie konieczności
16. Wzmocnienie kwater za pomocą wiązarów, kitowanie
17. Wykonanie przeszkleń zabezpieczających z uproszczonym podziałem oryginalnych kwater
18. Osadzenie przeszkleń zabezpieczających w nowych ramach
19. Montaż oryginalnych ram po konserwacji w glifie

20. Osadzenie kwater witrażowych w oryginalnych ramach za pomocą kitu szklarskiego

21. Dokumentacja powykonawcza

Podstawowe materiały, które zostaną wykorzystane w planowanej konserwacji witraży:

- do oczyszczania powierzchni szkła oraz szprosów ołowianych:
woda destylowana, mieszanina wody z alkoholem etylowym, kwas szczawiowy w najniższym skutecznym stężeniu (3-7%) w celu usunięcia rdzawych zacieków oraz oczyszczenia przełamów szkła klejonych, łagodne detergenty przeznaczone do oczyszczania powierzchni szklanych
- szkło bezbarwne konserwatorskie (Restover firmy Glashutte Lamberts, Goetheglas firmy Schott)
- do klejenia spękanych szkła: dwuskładnikowa żywica epoksydowa
- kit szklarski na bazie kredy i pokostu
- cyna lutownicza
- odpowiednio dobrane szkła w razie konieczności ich wymiany
- szpros ołowiane o przekroju dwuteowników i szerokości dostosowanej do oryginału
- metalowe ramy samonośne
- podkład antykorozyjny oraz farba nawierzchniowa do metalu
- stalowe wiązary, miedziany drut do mocowania wiatrownic
- silikon montażowy bezoctowy

Autorska Pracownia Witraży

Obiekt

Marcin Czeski

Wagowo 28, 62-010 Pobiedziska

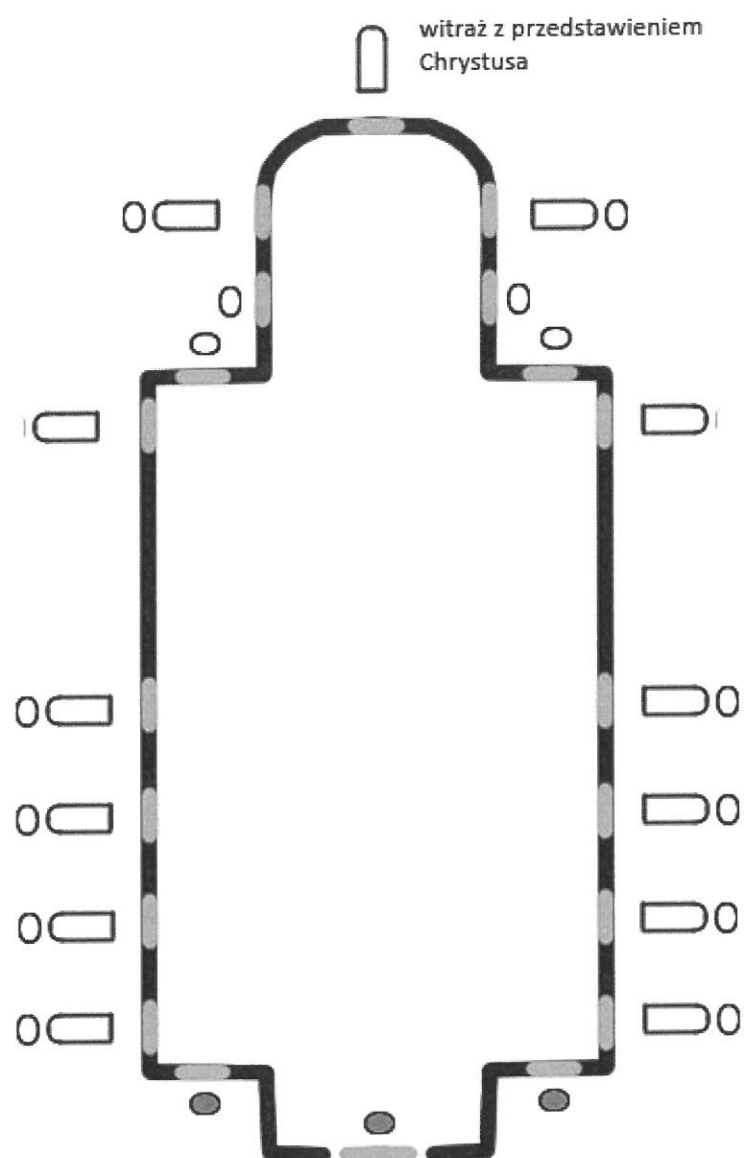
tel. 502 624 133

NIP 782-194-05-29 REGON 639669760

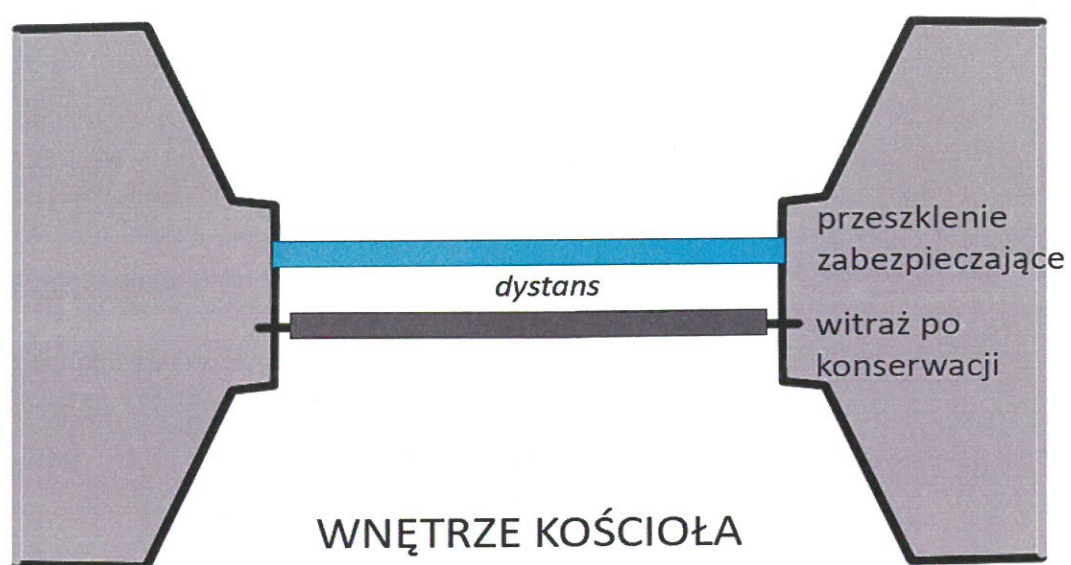
8. DOKUMENTACJA RYSUNKOWA I FOTOGRAFICZNA

Fot.1. Widok od strony północno-zachodniej

Rys.1. Schematyczny rysunek bryły kościoła z oznaczeniem okien, w których znajdują się witraże. Okna oznaczone na szaro w ścianie zachodniej kościoła nie wchodzą w zakres prac konserwatorsko-restauratorskich

Rys.2. Schemat montażu witraża po konserwacji i restauracji z uwzględnieniem szczeliny dylatacyjnej

Rys. 3. Schemat podziału nowych ram dedykowanych przeszkleniom zabezpieczającym

Fot.2. Witraże elewacji północnej

Fot.3. Witraże elewacji południowej

Fot.4. Okno nawy bocznej z dekoracyjnymi przeszklzeniami techniczno-architektonicznymi – widok przed konserwacją i restauracją w świetle przechodzącym, od wnętrza kościoła

Fot.5. Witraże obserwowane od zewnątrz – brak przeszklenia zabezpieczającego

Fot.6. Przeszklenia barokowe nie wchodzące w zakres prac konserwatorsko-restauratorskich

Fot.7. Przeszklenie techniczno-architektoniczne przed konserwacją i restauracją – brak przeszklenia zabezpieczającego

Fot. 8. Detal witraża – charakterystyczne szkła antyczne oraz subtelnie opracowane warstwy malarskie. Widoczne zabrudzenia powierzchni pochodzące od licznych warstw farby na metalowych ramach

Fot.9. Witraż z przedstawieniem Chrystusa obserwowany z zewnątrz kościoła, stan przed konserwacją i restauracją